

УДК: 37. 034: 373. 5: 377

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ СТОСУНКІВ У СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ I-II РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

О.С.Бойван

Анотація. У статті на основі аналізу психолого-педагогічних джерел, методичної літератури та власного досвіду охарактеризовано зміст педагогічних факторів формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Ключові слова: гуманність, гуманні стосунки, педагогічна комунікація, навчально-пізнавальна діяльність, трудова діяльність, самовиховання, виховне середовище.

Аннотация. В статье на основании анализа психолого-педагогических источников, методической литературы и собственного опыта представлена характеристика педагогических факторов формирования гуманных взаимоотношений у студентов учебных заведений I–II уровней аккредитации.

Ключевые слова: гуманность, гуманные личностные взаимоотношения, педагогическая коммуникация, воспитательная среда, трудовая деятельность, самоусовершенствование.

Abstract. On the basis of analysis of psychological and pedagogical sources of literature and personal experience described pedagogical content factors of humane relations among students of educational institutions of I-II accreditation levels.

Keywords: humanity, human relationships, educational communication, educational and cognitive activity, work, self-education, educational environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток гуманних стосунків у студентів досить складний і динамічний процес, що включає такі складові: розширення та удосконалення взаємин відповідальної залежності (платформа для розгортання гуманних взаємин студентів); формування внутрішніх моральних регуляторів гуманних стосунків (потреби, мотиви, самооцінка, моральні знання); формування гуманістичних почуттів (посилення ролі співчуття, великодушності, взаєморозуміння, тактовності); зростання позитивно-психологічного змісту міжособистісних взаємин, проявів сердечності у взаєминах; нагромадження досвіду моральних взаємин, усвідомлення й практичне розв'язання вихованцями завдань, які виникають у зв'язку з нагромадженням досвіду спільної діяльності та взаємин; зростання здатності гуманних стосунків до спонтанного виявлення у різних сферах діяльності та спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Педагогічні праці І.Беха, В.Білоусової, М.Боришевського, О.Вишневецького, С.Гончаренка, І.Зязюна, О.Киричок, Л.Москальової, Г.Панченка, С.Сенатор та ін., наповнені вірою в творчу сутність кожної людини – дитини і дорослого, впевненістю у соціальній й особистісній природі засобів, що розкривають їхній творчий потенціал. Вони трактують гуманність як позитивне ставлення до людей, котре поєднується з милосердям, добром, терпимістю, готовністю надати допомогу, розуміння цінності й неповторності кожної людини, недоторканості людського життя, прагнення до свободи, уміння виявляти доброзичливість.

Формування й становлення гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації відбувається завдяки спільній діяльності педагогів та вихованців, взаємодопомозі, співпраці, що допомагають організувати виховну роботу на принципах рівності, взаємозалежності, поваги, демократичності і добровільної відповідальності. Для розвитку й підтримки гуманних стосунків у студентській групі педагогу потрібно створити атмосферу взаєморозуміння та врахувати спільні інтереси студентів, володіти високими професійними знаннями, виховною майстерністю, відчувати любов до своїх вихованців, використовувати індивідуальний підхід до кожного з них.

Виховання студентів у дусі гуманістичних норм має успіх тоді, коли студенти будують свою життєдіяльність на гуманних началах, культивуючи дружбу, спільну працю, підтримку у важких ситуаціях, уміння вдало поєднувати суспільні інтереси з особистими, тобто атмосфера позитиву домінує над проявами агресії та неповаги.

Метою нашої публікації є детальна характеристика педагогічних факторів формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нам вдалося виокремити фактори, що мають безпосередній вплив на формування гуманних стосунків, які є показниками найвищого рівня розвитку студентського колективу: *навчально-пізнавальна діяльність, трудова діяльність, діяльність, пов'язана із процесами самовдосконалення та самовиховання особистості студента, педагогічна комунікація, виховне середовище.*

Розглянемо та проаналізуємо кожен з факторів формування гуманних стосунків у групах студентів.

Організація навчально-пізнавальної діяльності є беззаперечним фактором функціонування цілісного педагогічного процесу, який, зі свого боку, забезпечує формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Пізнавальна діяльність особистості, як зазначає Г.Щукіна, формується в навчальному процесі в ході активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ефективності впливу пізнавальної діяльності на особистість сприяє позитивне ставлення вихованця до навчальної діяльності. Особистісне ставлення вихованця до навчання найбільш виражене у його мотиваційній сфері, де формується пізнавальний інтерес, який безпосередньо впливає на формування внутрішнього світу особистості [7].

Навчальна діяльність, як вважає більшість дослідників проблеми, залежить від трьох умов: від того, чому навчають, хто навчає, як навчають. Тобто характер навчального процесу залежить від змісту навчального матеріалу і від педагогічної майстерності й досвіду педагога, його особистісних якостей, від педагогічних технологій, які є домінуючими і найчастіше використовуються педагогом. До того ж результативність навчального процесу залежить певною мірою від індивідуальних особливостей студентів, їхніх здібностей і ставлень до процесу навчання.

Нові технології виробництва, комплексна механізація й комп'ютеризація виробництва, провідна роль науки щодо техніки вимагають кардинальних змін у навчанні робітника, оскільки розширюються можливості застосування розумової праці на виробництві. Відповідно зростають вимоги до рівня його теоретичних знань, уміння використовувати їх у практичній діяльності. Щоб за короткий проміжок часу адаптуватися до нових умов, освоїти виробничий процес і працювати з високою продуктивністю, молодий спеціаліст має оволодіти широким спектром технічного кругозору, високою загальною

культурою, вміти швидко освоїти нову технологію.

Навчальний процес у закладах I–II рівнів акредитації як один із складових виховного середовища забезпечує підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації найбільш масової категорії фахівців, які зайняті в промисловості, сільському господарстві, в галузях охорони здоров'я, торгівлі, зв'язку, соціально-культурного комплексу, в економічних службах підприємств та організацій різноманітних форм власності.

Підготовка висококваліфікованого спеціаліста – це не лише набуття професійних знань, умінь та навичок, це й цілеспрямований вплив і формування людських якостей (фізичних, психічних, духовних, творчих) і соціальних засад. Від життєвої позиції майбутнього фахівця залежать соціальні наслідки його праці.

Однією з провідних ідей професійної школи в новій соціально-економічній ситуації є створення науково-педагогічних, методичних, матеріально-технічних умов для високого рівня професійної підготовки студентів: готовності жити і працювати в сучасному динамічному суспільстві. Сучасному працівникові будь-якої галузі необхідний такий рівень загальноосвітньої професійної підготовки, який дозволив би йому швидко зорієнтуватися у вимогах і особливостях нової техніки, ефективно її використовувати й вдосконалювати.

Важлива роль у вихованні особистості, на думку польського гуманіста Я.Корчака, належить *трудовій діяльності*. Через неї виховується відповідальність за спільноту, готовність до життєвої практики. Праця у педагогічній системі педагога виступала істотним фактором виховання у підростаючого покоління поваги до трудової діяльності та людей, формування у підопічних навичок та практичних вмінь, сумлінності та самодіяльності, мистецтва співжиття з іншими людьми [3].

Для того, щоб праця виховувала гуманну особистість, вона має бути належним чином організована і відповідати певним умовам:

1) праця має бути цілеспрямованою, учасникам трудового процесу необхідно знати мету пропонованої роботи, для чого вони її виконують, якими будуть результати;

2) працю студентів необхідно пов'язувати з їх навчанням, тому що є важливим досягнути того, щоб трудова діяльність студентської молоді сприяла практичному застосуванню і поглибленню знань, допомагала формуванню гуманних якостей, підвищувала суспільну активність і сприяла підготовці до продуктивної праці в різних галузях виробництва;

3) праця має бути доступною, тобто ускладнюватися за методами її виконання і збільшуватися за обсягом у міру набуття студентом трудового досвіду;

4) організація праці має ґрунтуватися на наукових засадах, що сприяють формуванню культури праці, під якою розуміють продуманий і сталий порядок на робочому місці (раціональне розміщення інструменту, матеріалів, готової продукції), ефективне використання робочого часу, раціональних прийомів праці, економне витрачання матеріалів, електроенергії, естетичний вигляд виробу, дотримання особистої гігієни й техніки безпеки;

5) виховання поваги до праці потребує підбору цікавих за змістом і методикою організації її видів;

6) праця – це процес взаємодії, коли формуються певні взаємини між вихованцями, дух співробітництва, взаємодопомоги, товарищескості, здатності до спільного трудового зусилля.

Праця слугує засобом утвердження гуманного начала в людині, оскільки самі лише добрі поради і настанови не приносять бажаного результату, потрібна активна фізична діяльність, що має конкретні цілі і завдання, тобто організована колективна трудова діяльність із закладеною основою взаємодії та взаємодопомоги. Характерною рисою підготовки майбутніх фахівців у навчальних закладах I–II рівнів акредитації є максимальна наближеність до практики. Навчання у майстернях чи на виробництві відбувається в основному на робочому місці, де майбутній робітник крок за кроком має вирішувати завдання, поступово підвищуючи рівень їх складності. У повсякденному виробничому житті студент бере участь у плануванні робочих операцій, вчиться правильно і безпечно застосовувати необхідні матеріали та інструменти, перевіряти результат своєї праці і вчитися на власних помилках. Професійне навчання паралельно являє собою навчання на виробництві й теоретичне обґрунтування практичних цілей навчання. Підприємство безпосередньо впливає на формування професійної майстерності майбутніх фахівців, що сприяє належному забезпеченню виробничого замовлення. Тобто, навчальні заклади I–II рівнів акредитації забезпечують молодь практичними вправліннями та вміннями майбутньої професії за допомогою виробничих практик, які спочатку проходять у майстернях навчального закладу, а потім продовжуються на виробництвах, де студенти можуть відчути усю відповідальність і серйозність трудової діяльності та отримують можливість співпраці із учасниками трудового колективу.

Логічною похідною процесів навчання й трудової діяльності, що є складовими виховного

середовища як одного з факторів формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації, вважається саме прагнення до *самовиховання й самовдосконалення*.

Самовиховання – систематична свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок [6].

Самовдосконалення є таким процесом, що виникає у навчально-виховній діяльності, коли досягається певний досить високий рівень свідомості й самопізнання, коли виробляється здатність до самоаналізу й самооцінки, коли усвідомлюється необхідність відповідності особистих якостей поведінки вимогам суспільства. Тобто, мета самовиховання – це самовдосконалення.

Свідомим самовиховання стає в підлітковому віці, коли достатньою мірою сформувалися основи характеру, коли вихованець ознайомлений з різними формами й методами самовиховання (самокритика, самопереконавання, самообов'язок, самоконтроль, емоційно-мисленнєве перенесення у становище іншої людини) і, спираючись на внутрішні стимули самовиховання, організовує систему засобів, які змушують підлітка працювати над собою.

Як стверджує Н.Мойсеюк, щоб спрямувати активність вихованця на створення власної особистості, потрібно перетворити його у співучасника процесу виховання, в його суб'єкта, зробити союзником у досягненні виховної мети. Взаємодія і співробітництво з вихованцем у його вдосконаленні є найбільш органічною формою, яка об'єктивно покликана дати максимальний ефект, тому що кожна людина намагається утвердити своє “Я”, переживає потребу якнайповніше реалізувати себе у сфері людської діяльності та взаємин [5, с. 395].

Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети. Успішність процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку гуманних взаємин. У згуртованій групі з доброзичливою атмосферою, розвиненою взаємовимогливістю та взаємодопомогою процес самовиховання як педагогів так і вихованців відбувається успішно, без серйозних проблем (образи, помста, нездорова конкуренція, заздрість тощо).

Активна взаємодія педагога і вихованців досягається за умови належної організації *педагогічної комунікації* як форма навчально-виховного співробітництва.

Термін “комунікація” має кілька значень: від широко цитованих у психологічно-педагогічній літературі “робити спільним”, “спілкуватися”, до майже не згадуваних у ній “розмовляти з кимось”, “приєднуватися до когось”, “сповіщати про власні наміри”, “миритися з кимось”, “мати зв'язки і віддавати комусь належне” тощо. Сутність комунікації полягає у тому, щоб духовно приєднуватися до людей за допомогою трансляції власних ідей, здійснення відповідних вчинків, популяризації людського досвіду, найчастіше позитивного [6].

На думку О.Леонтьєва, педагогічна комунікація характеризується постійною спрямованістю на навчально-виховну взаємодію, на вихованців (їхній емоційно-мотиваційний стан) і на предмет засвоєння. Розглядаючи педагогічну комунікацію, слід мати на увазі її функції: інформативну функцію, що є провідною ланкою у відборі й передачі педагогом інформації і визначається навчальними планами й програмами; нормативну функцію, що допомагає вихованцям засвоювати морально-духовні норми, способи регулювання людських взаємин; пізнавальну функцію, що сприяє активності вихованців, формує їхні прийоми й засоби аргументації, доведення, пояснення, які, зі свого боку, полегшують процес взаєморозуміння, сприяють координації знань, що їх отримують вихованці в результаті комунікації; комунікативну функцію, що встановлює міжособистісні зв'язки і взаємодію вихованців у мікрогрупах, первинних колективах, об'єднаннях; регулятивну функцію, що полегшує добір відповідних форм і засобів стимуляції позитивних учинків, а також гальмування й викорінення негативних; виховну функцію, сутність якої полягає в тому, щоб розглянути і закріпити у вихованців способи і форми співпраці та взаємодії на основі їхньої культури спілкування з розумінням гідності та поваги один до одного [4].

Беручи за основу системність педагогічного спілкування, можна виокремити наступні структурні компоненти: комунікатор, комунікант, комунікативне поле, духовні складові (знання, ідеї, ідеали), засоби та процес педагогічного спілкування, що виникає як результат взаємодії вихованців, педагогів і комунікативних засобів. Педагогічною комунікацією стає тоді, коли вона завчасно запланована і має відповідну мету й завдання та намір їх досягнути в результаті взаємодії. Для реалізації поставлених завдань і цілей потрібні відповідні етапи розвитку педагогічної комунікації: прогностичний етап, тобто продумування й моделювання педагогом майбутньої взаємодії педагога і вихованців. На цьому етапі вихователь планує структуру педагогічної комунікації, яка б забезпечила продуктивну реалізацію поставлених завдань; етап орієнтації в умовах спілкування, де важливу роль відіграють перцептивні здібності педагога, його комунікативна пам'ять, що дають можливість за виразом обличчя визначити

рівень психологічної готовності вихованців до взаємодії; етап безпосередньої комунікації й взаємодії з вихованцями; етап організації й управління спілкуванням у процесі виховання, коли вихователь вирішує комунікативні завдання, що виникають при діалогічній організації діяльності педагога і вихованців. Результатом такої взаємодії є обговорення труднощів співпраці і планування спільної роботи; етап аналізу процесу комунікації і моделювання нового для майбутньої діяльності. На цьому етапі вихователь робить певного роду висновки з виконаної ним роботи, системи взаємодії та аналізує її ефективність для того, щоб перейти на початковий етап педагогічної взаємодії [1].

Тобто педагогічна комунікація – це багатоплановий процес організації, встановлення й розвитку комунікативних здібностей вихователя і вихованців та закріплення взаємодії, взаєморозуміння між його учасниками. Комунікативні здібності педагога відіграють провідну роль в організації взаємодії з вихованцями, тому що неможливо домогтися успіхів у навчанні й вихованні без спільної мети й довірливих стосунків. Через спілкування педагог організовує поведінку, діяльність вихованців, оцінює їхню роботу, вчинки, допомагає перебороти труднощі, дає необхідну інформацію.

Стиль гуманного педагогічного спілкування задає педагог, який переконаний, що така комунікація двобічна й ґрунтується на співтворчості педагога й вихованця. І. Бех зауважує, що спілкування може характеризуватися внутрішньою пасивністю його суб'єктів. При цьому пасивність слід розуміти як одну із форм комунікації, що розгортається на основі функціонування реактивного механізму: вихователь чи вихованець використовує усталений у життєвому досвіді спосіб оцінювання, розуміння та дії стосовно тієї чи іншої поведінкової ситуації. За такого перебігу діалогу будь-яких прогресивних зрушень, навіть короткотермінових, бути не може, оскільки кожен із суб'єктів взаємодії залишається на своїй автономній внутрішній позиції [1].

Гуманістичний чинник у педагогічному спілкуванні виражається в тому, що воно немислиме без взаємного визнання свободи й унікальності, гідності і недоторканості тих, хто спілкується, тому що обмін інформацією, думками, ідеями, вчинками передбачає атмосферу взаємоповаги та взаєморозуміння. Виховання гуманності потребує рівноправності вихователя й вихованців, коли у рівноправному спілкуванні вчимося розуміти цінність думок співрозмовника, поважати свою і його гідність, усвідомлювати особисту значущість.

Виховне середовище є найважливішим фактором у процесі виховання гуманної особистості й допоміжною ланкою у становленні, формуванні та розвитку гуманних стосунків у студентів. Виховне середовище – це комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток. Протягом останніх років вчені-педагоги все частіше звертаються до ідеї виховного середовища при вирішенні педагогічних, психологічних, організаційно-управлінських завдань. Інтерес до даної проблеми обумовлений її зростаючим значенням як фактора становлення і розвитку гуманних стосунків у студентській групі.

Особа, яка вступає до навчального закладу, потрапляє до нового соціального середовища – навчального, де домінують специфічні норми і правила поведінки й діяльності. Вплив такого середовища на особистість вихованця відбувається у двох площинах: у конкретній групі та навчальному закладі. Студентська група – це основна ланка організації та проведення навчального процесу, складовою частиною якого є виховання. Водночас клас є невід'ємною складовою школи.

Внутрішній порядок навчального закладу, дотримання якого є обов'язковим для кожного студента, формує внутрішню самоорганізованість й самодисципліну учнів, сприяє розвитку навичок і вмінь морально-культурної поведінки, самовдосконалення. Виховне значення внутрішнього порядку навчального закладу полягає у тому, що він опосередковано впливає на свідомість і підсвідомість вихованця, на формування навичок і звичок вихованої поведінки та на розвиток її мотивації, часто діє безпосередньо на його підсвідомість.

Г.Костюк зауважує, що саме під впливом творчої активної діяльності самої людини середовище перетворюється, змінюючи самих його суб'єктів. Автор розглядає середовище як один із факторів формування особистості вихованця, що охоплює всю сукупність зовнішніх обставин, з якими пов'язані життя і розвиток певного індивіда, зокрема його слід розглядати у взаємозв'язку з діяльністю інших людей. Тоді особистість не є пасивним спостерігачем, а учасником тих взаємин, що виникають у відповідному оточенні.

Складовими виховного середовища є природні, соціальні й духовні умови, що сприяють загальному розвитку особистості або знижують ефект виховного впливу.

Природне середовище вважається одним з найкращих вихователів духовно багаті і фізично загартованої особистості. На основі принципу природовідповідності формується характер людини, її зовнішня і внутрішня природа, в даному випадку особливу роль відіграє спадковість, яка особливо позначається на зовнішньому елементі характеру.

Природні фактори пов'язані з соціальними, тому однією з основних функцій суспільства є створення умов для формування особистості, її саморозвитку, самовдосконалення. На розвиток особистості в суспільстві позитивно впливають сім'я, навчально-виховні заклади, громадськість, матеріальні й соціальні умови.

Проблематика нашого дослідження зобов'язує нас акцентувати увагу на таких складових виховного середовища студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації, як навчальний заклад, гуртожиток, місце виробничих практик, родина, бібліотека, засоби масової комунікації, предметне середовище. Складові виховного середовища студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації мають такі характеристики:

- організовані, заплановані впливи на інструментальну сферу особистості;
- різноманітні приклади моделювання людських взаємин і ситуацій;
- середовища, де життя особистості насичене великою кількістю інформації та подіями.

Як засвідчують численні дослідження цієї проблеми, зокрема і наше анкетування, проведене у 2012 році серед студентів Вінницького транспортного коледжу, Вінницького коледжу НУХТ, Старокостянтинівського ліцею, 86,7% респондентів дивляться телевізор і слухають радіо, всі студенти користуються послугами Інтернет-мережі та 23,3% – читають пресу і книги.

Це свідчить про те, що виховне середовище, в якому перебуває студент, є суттєвим фактором впливу на його свідомість чи поведінку, проте спілкування, об'єднання в групи за інтересами відбувається і під впливом засобів масової інформації, але насторожує той факт, що засоби масової інформації та комунікації, як правило, негативно впливають на суспільство, особливо на молодь, пропагують насилля, зброю, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм і цинічне ставлення до повсякдення. Відтак роль виховного середовища як одного із факторів формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації відзначається важливістю й необхідністю в організації життєдіяльності вихованців, а також становленні духовних та соціальних потреб окремої особистості.

Висновки. Отже, педагогічними факторами формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації є наступні: навчально-пізнавальна діяльність, трудова діяльність, діяльність, пов'язана із процесами самовдосконалення та самовиховання особистості студента, педагогічна комунікація і виховне середовище, які допомагають формувати гуманні взаємини та сприяють розвитку та становленню особистості.

Література

1. Бех І. Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти / І. Д. Бех // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. – Випуск 6.– ч.1.- С. 13-19.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Корчак Я. Як любити дітей / Я. Корчак. – К., Вид. «Радянська школа». – 1976. – 106 с.
4. Леонтьев А. Н. Педагогическое общение / А. Н. Леонтьев. – М.: Знание, 1979. – 48 с.
5. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. навчальний посібник. 3-є видання, доповнене / Н. Є. Мойсеюк. – К.: 2001. – 608с.
6. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давидова, А. В. Запорожца и др. – М.: педагогика, 1983. – 448 с.
7. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И.Щукина. – М., 1971. – 206 с.